

SEPPÖ HÄKKINEN

Ihanne ja todellisuus: Jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. Diss. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 108. Borgå: WS Bookwell 2010. 288 s.

Kysymys kirkon jäsenyydestä on ajankohtainen ja paljon keskustelua herättävä aihealue. Näyttää siltä, että Suomessa siitä kasvaa jatkuvasti yhä merkittävämpi. Kirkon jäsenyyttä on lähestytty myös tutkimuksen keinoin niin kotimaassa kuin muuallakin. Erityisen mielenkiinnon kohteena on ollut kirkon jäsenyydestä eroaminen, vaikka muitakin jäsenyyttä koskettelevia tutkimuksia on toki tehty. Uskonnon olemukseen kuuluu aina yhteisöllinen todellisuus, eikä yhteisöä voi olla ilman siihen liittyneitä jäseniä. Siksi jäsenkysymys on uskontoa tutkitessa eräs perustavista tutkimuskohteista.

Seppo Häkkinen on tuonut kirkon jäsenyyden tutkimiseen uuden näkökulman. Kuten väitöskirjan nimikin paljastaa, tutkimuksessa tarkastellaan ihannetta ja todellisuutta. Tekijä pyrkii selvittämään, mitä kirkko jäseniltään odottaa (ideaali) ja tarkastelemaan sitten näiden odotusten toteutumista (empiria). Tällainen tutkimusteema, jossa kahden keskenään vuorovaikutuksessa olevan todellisuuden olemusta ja näin syntyviä jännitteitä tarkastellaan, on aina mielenkiintoinen ja antoisa. Tällainen jäsenyysihanteen ja todellisuuden tarkastelu tieteellisessä tutkimuksessa lienee ainutlaatuista maailmassa. Häkkisen tutkimuksessa tehdään siis, tietystä näkökulmasta, uraa uurtavaa työtä.

Häkkinen rajaa tutkimuksensa käsittämään ajanjakson 1960-lu-

vulta 2000-luvun alkuun. Tarkastelujakson alkukohtaa hän perustelee toisaalta merkittäville yhteiskunnallisilla ja kirkollisilla muutoksilla 1960-luvulta lähtien ja toisaalta empiriaa koskevan tutkimusaineiston olemassa ololla tuosta ajankohdasta lähtien. Aikarajaus on perusteltu. Tutkimustehtävän toinen osa on selvittää, miten ihanteen ja todellisuuden välinen suhde on tarkastelujakson aikana muuttunut. Kolmanneksi tekijä pyrkii analysoimaan tekijöitä, jotka vaikuttavat sitoutumisen ihanteen ja todellisuuden välillä.

Asetettu tutkimustehtävä on selkeä ja haasteellinen. Se on moniulotteinen ja -portainen. Kun tarkasteluun otetaan mukaan moninainen lähdeaineisto ja sen vaatimat tutkimusmenetelmät, tutkimustehtävän vaativuus käy ilmeiseksi. Väitöskirjan edetessä käykin ilmeiseksi, että tekijä keskittyy ennen muuta tutkimustehtävän ensimmäiseen osaan, kahden muun jäädessä taka-alalle.

Häkkinen käyttää teoreettisena viitekehiksenä Joachim Wachin luomaa kolmijakoista uskonnollisuuden ulottuvuus käsitteistöä. Sen mukaan uskonnollisuuden ulottuvuudet ovat teoreettinen (usko), käytännöllinen (rituaali) ja sosiologinen (yhteys). Nämä käsitteet hän liittää jäsenyyteen sitoutumiseen siten, että sosiologinen sitoutuminen tarkoittaa kirkon jäsenyyteen sitoutumista kirkkoon kuulumisen mielessä, käytännöllinen sitoutuminen julkiseen ja yksityiseen uskonnonharjoitukseen sitoutumista ja teoreettinen sitoutuminen kirkon uskoon ja oppiin sitoutumista.

Tutkimuksen tekijä perustelee Wachin käsitteistön käyttöä kirjassaan lyhyesti ja pintapuolisesti. Se olisi ansainnut perusteellisempaa pohdintaa, varsinkin kun käsitteistö on suhteellisen vanha (1947) ja syntynyt kovin toisenlaisessa ympäristössä kuin Suomen evankelis-lute-

rilainen kirkko. Wachin käsitteistön käyttöä voi perustella, kuten tutkija tekeekin sillä, että käsitteistö sisältää riittävän yksinkertaisen jaotteen hieman mutkikkaassa tehtävänasettelussa.

Tutkimusaineistot ovat jäsenyyteen sitoutumisen ihanteen ja todellisuuden osalta erilaiset. Jäseneksi sitoutumisen ihannetta tutkittaessa tutkimusaineistona ovat Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viralliset dokumentit. Näitä ovat Tunnuuskirjat, katekismukset, kristinoppi, kirkon yhteiset suunnitelmat ja strategiat sekä kirkkolaki ja -järjestys. Tutkimusaineiston ulkopuolelle rajataan rippikoulusuunnitelmat ja rippikoulun oppikirjat. Aineistoa esitellessään Häkkinen ei lainkaan käy lähdekriittistä keskustelua. Myöhemmin hän mainitsee aineistojen erilaisuuden sekä niiden välisen hierarkian; tunnustuskirjat sekä kirkkolaki ja -järjestys ovat ensisijaisia ja muut dokumentit nousevat niiden pohjalta. Lähdekriittisen tarkastelun puutetta voidaan pitää valitettavana. Vaikka puute ei johdakaan tutkimusanalyysissä ilmeisiin virheisiin, lähdekriittikin perusteellinen läpikäynti olisi todennäköisesti johtanut toisenlaiseen aineiston analyysitapaan. Nyt ihanteessa tapahtuneen muutoksen käsittely on vaikeaselkoista, osin sekavaakin eivätkä muutoksen merkitykset käy riittävästi ilmi, koska lähdeaineiston eri osien arvo on epäselvä. Ihanteeseen liittyvän lähdeaineiston rinnalla tutkija on käyttänyt taustoittavaa aineistoa. Sitä on ennen muuta ihanteen ja todellisuuden suhdetta käsittelevässä luvussa viisi.

Jäsenyyteen sitoutumisen todellisuutta selvitetäessä on tutkimusaineistoina käytetty kirkon jäsen- ja toimintatilastoja sekä tarkastelujaksolla toteutettuja kyselytutkimuksia. Tekijä esittelee kyselytutkimuksista laajimmat eli Gallup Ecclesiastican, Kirkko-monitorin ja World Values

-tutkimuksen. Myöskään todellisuuden tutkimisessa käytettyjen aineistojen osalta ei käydä lähdekriittistä keskustelua, vaikka aineistojen väliset erot ovat lähes yhtä huomattavia kuin ihannetta käsiteltäessä. Jäsenyyteen sitoutumisen todellisuutta selvitellessä tutkimusaineistoina käytetään sekä alkuperäisiä tilastoja ja kyselytutkimuksia että näistä kirjoitettuja tutkimuksia. Pyrkimyksenä on ollut luoda mahdollisimman pitkiä aikasarjoja. Tähän päästäkseen tekijä on joutunut yhdistelemään eri aineistoja ja siten tuottamaan uutta tietoa. Tästä hyvä esimerkki on Taulukko 4.5. (Kirkon jäsenryhmät Sihvon luokittelua muokailleen vuosina 1976–2007, s. 208).

Käytetyt aineistot ja tutkimustehtävä johtavat siihen, että tekijä joutuu käyttämään useita eri metodeja. Sitoutumisen ihannetta selvitetessä kirkon viralliset dokumentit käydään läpi systemaattisen analyysin keinoin. Tavoitteena on löytää ne oleelliset ideat ja käsitteet, joita jäsenyyteen sitoutumisen ihanteeseen sisältyy kunkin lähdeaineistona olevan asiakirjan kokonaisuudessa. Systemaattisen analyysin rinnalla käytetään geneettistä metodologiaa arvioitaessa ihanteessa tapahtuneita ajallisia muutoksia. Empiiristen aineistojen osalta tekijä sanoo tukeutuneensa pääosin aiempiin julkaisuihin, eikä määrittelle sen paremmin käytettyä menetelmää. Tekijä on itse asiassa soveltanut myös jäsenyyteen sitoutumisen todellisuutta tutkivassa osiossa samantapaisia lähdeaineiston analysointimenetelmiä kuin ihanteenkin osalta.

Käytettyjen menetelmien esittely on väitöskirjassa vieläkin suppeampi kuin työssä käytettyjen aineistojen, joiden lähdekriittisen tarkastelun puutteesta edellä on puhuttu. Tekijän tietotaito kyllä sisältää työssä käytettyjen menetelmien hallinnan, mistä hän antoi väitöstilaisuudessa hyvän esimerkin. Itse väitöskirjassa ei ole virheitä, jotka olisivat seurausta tutkimusmenetelmien hallinnan puutteista.

Tutkimuksessa käytetty lähdemateriaali ja aiheeseen liittyvä kir-

jallisuus on varsin laaja ja täyttää hyvän väitöskirjan vaatimukset. Käytetty lähdemateriaali ja kirjallisuus ovat laadullisesti hyviä. Määrällisesti ne painottuvat enemmän todellisuuden kuin ihanteen tutkimiseen, mikä asianlaidan huomioon ottaen on ymmärrettävää. Käytetty kirjallisuus on voittopuolisesti kotimaista. Tekijä viittaa useamman kerran siihen tosiasiaan, että monet eurooppalaiset kirkot ovat läpikäyneet ennen Suomen evankeliluterilaista kirkkoa hyvin samankaltaisen kehityksen. Tämän huomion olisi tullut johtaa laajempaan ulkomaisen kirjallisuuden käyttöön. Eriytyisesti ihanteen ja todellisuuden välistä suhdetta tarkasteltaessa ulkomaisella kirjallisuudella olisi ollut annettavaa. Lähteiden ja kirjallisuuden käyttö on korrektaa. Useiden satunnaisesti poimittujen lähde- ja kirjallisuusviitteiden tarkistus ei paljastanut yhtään virhettä.

Jäsenyyteen sitoutumisen ihannetta tekijä tarkastelee asiakirja kerrallaan etsien kustakin Wachin käsitteistön mukaisesti kolmenlaista sitoutumista. Hän toteaa ongelmalliseksi sen, että asiakirjat, tarkoituspärensä mukaisesti, korostavat tiettyjä ihanteen puolia ja pitävät toisia itsestäänselvyyksinä. Vaikeuksista huolimatta tekijä löytää kustakin asiakirjakokonaisuudesta kaikkien kolmen ulottuvuuden piirteitä. Kun dokumentit ovat lähtökohdiltaan, painoarvoltaan ja tarkoituksiltaan erilaisia, niissä ilmaistun sitoutumisen ihanteen vertaileminen on tekijän mukaan vaikeaa ja jää yleisluonteiseksi ja karkeaksi. Lukijan kannalta asiakirjojen keskinäisen vertailun yleisluonteisuutta tärkeämpi huomio on, että ihanteen muodostaminen itsessään jää kovin yleisluonteiseksi ja karkeaksi. Kuten edellä on todettu, käytetyn aineiston vahvempi lähdekriittikki ja analyysin rakentaminen Wachin käsitteistön mukaiseen järjestykseen asiakirjajärjestyksen sijaan olisi ilmeisesti johtanut parempaan lopputulokseen.

Kirkon virallisten asiakirjojen analyysin lopputulemana todetaan, että kirkko odottaa jäsenil-

tään, kirkkoon kuulumista ja kirkon jäsenenä pysymistä. Toiseksi kirkko odottaa jäseniltään sitoutumista kirkon toimintaan ja elämään. Se tarkoittaa elämää sanan ja sakramenttien osallisuudessa, vastuun kantamista seurakunnassa ja maallisessa kutsumuksessa sekä kristillistä elämäntapaa kuten avioliiton solmimista, lasten kastamista ja heidän kristillisestä kasvatuksesta huolehtimista. Kolmanneksi jäseneksi sitoutumisen ihanteeseen kuuluu tiettyjen kirkon uskon perusasioiden (kymmenen käskyä, uskontunnustus ja Isä meidän -rukous) tiedollista hallintaa ja niihin liittyvää hengellistä elämää.

Ajan myötä tapahtunutta painopisteen muuttumista tekijä arvioi toteamalla, että kirkon jäsenihanteen määrittelyssä profiili on laskenut. Samalla sitoutuminen kirkkoon kuulumisen mielessä on tullut yhä korostuneemmaksi. Tekijä toteaa, että ihannetta koskevassa aineistossa kirkon uskoon ja oppiin sitoutuminen näkyy heikoimmin.

Jäsenyyteen sitoutumisen todellisuutta analysoidessaan tekijä ryhmittelee kaiken käyttämänsä aineiston Wachin kolmen ulottuvuuden mukaisesti. Se antaa analyysille ryhtiä ja selkeyttä. Toisaalta todellisuutta kuvaava aineisto on sen kaltaista, että jäsenyyteen sitoutumista ja sen muutoksia on helppompaa seurata kuin ihannetta ja sen mahdollisia muutoksia. Merkittävä osa väitöskirjan erityisistä ansioista liittyy sitoutumisen todellisuuden analysointiin. Tekijä on koonnut mahdollisimman pitkiä aikasarjoja sekä aiemmista julkaisuista että täydentämällä niitä.

Jäsenyyteen sitoutumisen todellisuus kirkkoon kuulumisen mielessä on heikentynyt koko tarkastelukauden ajan. Muutos on kuitenkin ollut aaltoliikettä. Tekijä toteaa, että nuorten aikuisten voimistunut kirkosta eroaminen uuden uskonnonvapauslain aikana on johtanut kirkon jäsenten muodostamien ikäryhmien aikaisemman U-muotoisen käyrän vaihtumiseen W-muotoiseksi. Vaikka kirkkoon liittyvien

kin määrä on kasvanut, kirkon kokonaisjäsenmäärä on kääntynyt laskuun. Kirkkoon kuulumisen merkityksessä jäsenyyteen sitoutumisessa ovat tärkeitä syitä suomalaisen elämänmuoto, kirkolliset toimitukset sekä syntymä ja kuolema. Asuinpaikkaan, sukupuoleen, ikään ja ammattiin liittyvät tekijät vaikuttavat paljon.

Kirkon toimintaan ja yksityiseen uskonnonharjoittamiseen liittyvä käytännön sitoutuminen on heikompaa kuin yllä mainittu sosiologinen sitoutuminen. Yksityisessä uskonnonharjoituksessa ei ole tapahtunut juurikaan muutoksia tarkastelujakson aikana. Kirkon toimintaan osallistuminen on vähentynyt, joskin tekijä aivan oikein toteaa kirkon toiminnan suurten muutosten vaikeuttavan vertailua.

Kirkon uskoon ja oppiin sitoutumisessa on niin ikään tapahtunut merkittäviä muutoksia. Jollain tavoin Jumalaan uskovien suomalaisten määrä on pysynyt vakaana, mutta ”kirkon Jumalaan” ja kristinuskon klassisiin oppeihin sitoutuneiden määrä on tutkimusjaksolla vähentynyt osin voimakkaastikin.

Jäsenyyteen sitoutumisen todellisuudesta tekijä esittelee yhteenvetona Jouko Sihvon, Kati Niemelän ja Harri Heinon muokkaamia jäsenryhmittelyjä, joita hän on arvokkaalla tavalla kehittänyt.

Väitöskirjan viidennessä luvussa tarkastellaan tekijöitä, jotka vaikuttavat ihanteen ja todellisuuden välillä. Aihealuetta taustoitetaan julkisilla puheenvuoroilla, joita kirkossa on tutkimusjaksolla jäsenyyteen sitoutumisesta käytetty.

Sitoutumista kirkkoon kuulumisena tarkastellaan yhteisöllisyyden ja jäsentietoisuuden käsitteiden avulla. Yleinen yhteisöllisyyden heikentyminen on johtanut myös kirkkoon kuulumisen heikentymiseen. Kirkossa on jouduttukin miettimään, miten rakentaa uutta, postmodernin ajan yhteisöllisyyttä. Jäsentietoisuuden osalta kirkossa on jouduttu pohtimaan, miten yksilöllisen kristityn identiteetin vahvistamisen ohella tuettaisiin yhteis-

söllisen identiteetin kasvua.

Käytännöllisen sitoutumisen ihanteen ja todellisuuden välillä vaikuttaviksi tekijöiksi nostetaan kirkon identiteetti ja sen erilaiset tulkinnat, joihin liittyvät eri kirkkokäsitykset. Modernisaatiokehitys on johtanut kirkon sisäiseen eriytymiseen. Näin se on säilyttänyt kansankirkkorakenteensa, mutta samalla selkeä identiteetin muodostuminen ja sisäinen kiinteys ovat heikentyneet. Tekijä toteaa, että kirkkokäsityksen vaikutus ihanteen ja todellisuuden suhteessa on suurin juuri käytännöllisen sitoutumisen kohdalla.

Teoreettisessa sitoutumisessa ihanteen ja todellisuuden suhde liittyy tekijän näkemyksen mukaan kontekstuaalisuuteen sekä privatisoitumisen ja individualisoitumisen aiheuttamaan ”privaattikristillisyyteen”. Kontekstuaalisuus on haastanut kirkon arvioimaan uudelleen seurakuntaelämän, opetuksen ja toiminnan luonnetta sekä kirkon käyttämää kieltä ja kulttuurista tapaa.

Seppo Häkkinen on kirjoittanut mielenkiintoisen väitöskirjan. Tutkimus on aiheeltaan ajankohtainen ja tärkeä. Sen suorittamiseksi hän on käynyt läpi laajan tutkimusaineiston, jota hän on analysoinut käyttäen useita rinnakkaisia tutkimusmenetelmiä. Menetelmiä ja niiden käyttötapoja on väitöskirjassa esitelty kovin suppeasti. Väittelijä on kuitenkin hallinnut menetelmät niin, että niiden käyttötapaan ei ole huomauttamista. Tutkimus etenee loogisesti, on selkeä ja vakuuttaa lukijan tutkimustulosten oikeellisuudesta.

Tutkimusaineisto on kattava. Aineiston esittelyn yhteydessä tekijä olisi voinut tarkastella aineistoaan kriittisemmin. Ihanteen rakentamisen kannalta tunnustuskirjojen ja kirkon K-ohjelman merkitys on kovin erilainen. Todellisuutta peilattaessa tutkimusaineistoina kirkon jäsenrekisteritiedot eroavat kovin paljon parhaitenkin tehdyistä gallupkyselyistä. Aineiston ”erimittaisuudesta” hoksauttamista kaippaa

asiaan vihkiytymätön lukija. Tekijällä on tästä ollut ymmärrys eikä lähdekritiikin kirjallinen puuttuminen ole johtanut varsinaisesti virheisiin.

Häkkisen työn erityiset ansiot liittyvät jäsenyyteen sitoutumisen todellisuutta kuvaavien aikasarjojen rakentamiseen ja analysointiin sekä uudenlaiseen lähestymistapaan, jossa tekijä asettaa jäsenideaalien todellisuuden rinnalle. Tutkimus antaa erinomaisen pohjan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäsenyyshäviön ymmärtämiselle. Vaikka Suomen uskonnollinen tilanne on kovin poikkeuksellinen maailmassa, Häkkisen väitöskirja tuo esiin tutkimustuloksia ja näkökulmia, jotka on syytä saattaa kansainvälisen tutkijayhteisön tietoisuuteen.

JUHA KAUPPINEN
DOS., TAMPERE

MIKAEL SUNDKVIST

The Christian Laws in Paul: Reading the Apostle with Early Greek Interpreters. Diss. Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja n:o 20. Joensuu 2008. 298 s.

Paavalin lakiteologia osa-alueineen on ollut viimeisen kolmen vuosikymmenen ajan Paavali-tutkimuksen keskeisimpiä aiheita. Tuskin mistään muusta aiheesta on kirjoitettu yhtä monta monografiaa ja artikkelia. Tutkimuskirjallisuuden tulva ei selity vain siitä, että aihe on kiinnostava tai että tutkijoilla ei ole muuta tekemistä vapaa-aikanaan. Paavalin lausumat Mooseksen laista ovat yksinkertaisesti vaikeaselkoisia. Toisinaan hänen argumentointinsa on epäselvää, vaikkakin johtopäätös tulee kirkkaasti esiin. Eräisiin yksittäisiin kohtiin ei millään tunnu löytyvän selitystä, joka tyydyttäisi kaikkia kommentaattoreita. Lisäksi apostolin teologian perustaan sisältyvä suuri jännite: hän